

מדד העוני הרב-ממדי

מדד העוני הרב-ממדי - 2017

השנה, כבכל שנה, אמדנו באמצעות מדגם מייצג של האוכלוסייה בישראל את שיעורי העוני הכלליים בחברה הישראלית. **עם זאת, על מנת להגביר את רמת הדיוק של הבדיקה ולצמצם את טעות הדגימה, הגדלנו השנה את גודל המדגם ל-1,000 נשאלים, המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית.** כמו בשנים קודמות, גם הפעם שיעורי העוני עליהם מצביע המדד הרב-ממדי גבוהים משמעותית מאלו של מדד המוסד לביטוח לאומי. השנה, לראשונה, השתמשנו בנתונים על מנת להבין טוב יותר את מהות הפער בין שיעורי העוני של הביטוח הלאומי ושל מדד זה. כדי לעשות זאת, בדקנו מה מאפיין את האנשים הנחשבים עניים על פי מדד העוני הרב-ממדי, ואינם נחשבים עניים ע"י ביטוח לאומי. ממצאי הבדיקה מובאים בהמשך פרק זה.

כמו בשנים הקודמות, גם השנה הוכנס למדד מספר שיפורים ודיוקים מתודולוגיים ביחס למדד הקודם. לפירוט מלא אודות המתודולוגיה המדעית ניתן לפנות לדו"ח המלא באתר ארגון לתת: LATET.ORG.IL

ממצאי מדד העוני הרב-ממדי, אשר פותח על ידי מכון ERI עבור ארגון לתת, מפורסמים זו השנה הרביעית ברציפות. להבדיל מקו העוני שעושה בו שימוש המוסד לביטוח לאומי, המגדיר (ובהתאם מודד) עוני אך ורק על בסיס הכנסות משק הבית, המדד החדש נסמך על תפיסה שונה בתכלית של משמעות מושג העוני.

העיקרון המנחה הוא, שעל מנת להעריך האם אדם נתון בעוני יש להידרש לשלוש שאלות יסוד:

1. מהם הצרכים החיוניים הנדרשים על מנת להתקיים בכבוד במדינת ישראל?
2. כיצד יש למדוד את מידת המחסור של אדם יחיד ביחס לצרכים אלו?
3. החל מאיזו מידת מחסור יש להגדיר אדם כנתון בעוני?

במילים אחרות, המדד הרב-ממדי מגדיר עוני כמצב של מחסור משמעותי ביחס לצרכים ותנאי החיים החיוניים לקיום בכבוד. המדד אומד את מידת המחסור, ביחס לחמישה ממדים, המרכיבים, לתפיסתנו, את מידת רווחתו של אדם: דיור, השכלה, בריאות, ביטחון תזונתי והיכולת להתמודד עם יוקר המחיה.

איך לקרוא את המדד?

מדד העוני הרב-ממדי מציג שני סוגים של נתונים:

1. נתונים אודות שיעורי המחסור בכל אחד מחמשת הממדים:

• המדד מעניק לכל משיב ניקוד המייצג את מידת המחסור שלו ביחס לאותו ממד. ניקוד המחסור נע על סרגל / סקאלה של 1-5 בהתאם לסיווג הבא:

1 = מחסור חמור מאד

2 = מחסור חמור

3 = מחסור

4 = מחסור קל

5 = היעדר מחסור

• בממצאים שיוצגו להלן, נציג את שיעור המשיבים הנמצאים בכל אחת מרמות המחסור, בכל אחד מהממדים – שהוא אומדן לשיעור האמיתי באוכלוסייה.

2. נתונים אודות שיעור ומספר המשיבים הנמצאים בעוני:

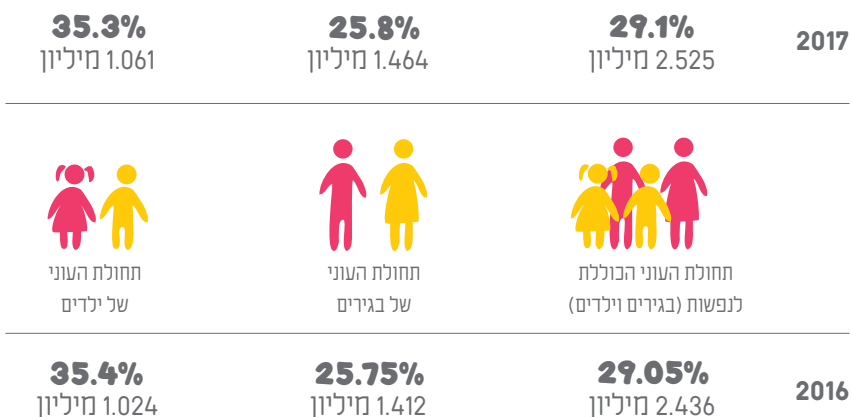
• המדד מעניק לכל משיב ניקוד משולב, הקובע האם הוא נמצא במצב של **עוני חמור**, **עוני או היעדר עוני**, על בסיס מידת המחסור בה הוא נתון בכל אחד מהממדים.

• בממצאים שיוצגו להלן נציג את שיעור המשיבים הנחונים בעוני בחלוקה לבגירים וילדים - שהוא אומדן לשיעור האמיתי באוכלוסייה.

השוואה של תחולת העוני: 2016¹-2017

כמו בשנים הקודמות, הפקנו את שיעורי העוני לשנת 2017 תוך שימוש בנתונים העדכניים ביותר אודות השכר החציוני במשק² והדמוגרפיה הישראלית³

1. כמו בשנים הקודמות, במרדד המוצג כאן נדגמו אך ורק משיבים שהינם מעל גיל 18, ועל כן הנתונים המוצגים לעיל מתבססים על מדידת תחולת העוני של בגירים. על מנת לחשב את תחולת העוני הכוללת לנפשות, יש להוסיף לכך את שיעורי העוני בקרב ילדים. כדי להגיע לשיעורי העוני בקרב ילדים, הסתמכנו על היחס שמצאנו בשנת 2016 בין מספר הבגירים בעוני ומספר הילדים בעוני. הפירוט המלא לגבי חישוב מספר הילדים מופיע בפרק המתודולוגי.

2. ממדי העוני והפערים החברתיים - דו"ח שנתי 2016, ביטוח לאומי.

3. בהתבסס על נתוני הלמ"ס העדכניים ביותר (לוח 2.3, ממוצע שנת 2016) בהם יש חלוקה לפי גיל (ילדים 0-18, בגירים 19-+).

תחולת העוני של בגירים: עומק העוני

11.15%

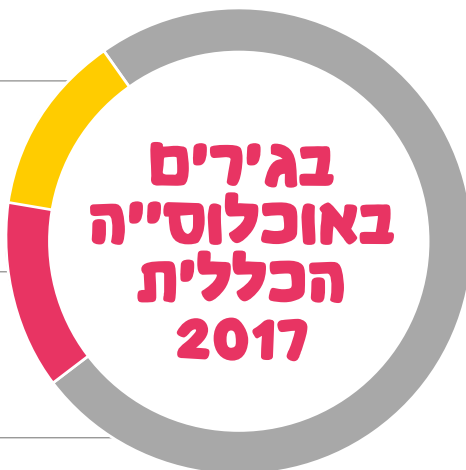
עוני חמור

14.65%

עוני

74.2%

היעדר עוני

סה"כ נמצאים בעוני 25.8%

לא נתגלו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין שיעורי העוני של 2017 בהשוואה ל-2016 כמו כן, לא נתגלו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין שיעורי המחסור בממדים השונים בין ממצאי 2017 בהשוואה ל-2016

המגמה המצטיירת מניתוח נתוני המדר הרב-ממדי לאורך 4 שנים היא של סטאטיות-היקף בעיית העוני, כשמודדים אותה בשיטה רב ממדית, נשאר יציב לאורך 4 שנים.

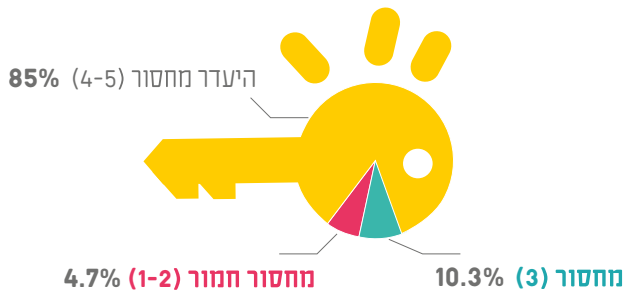
שיעורי המחסור בחמשת הממדים

דיוור

ניקוד הדיוור לוקח בחשבון ארבעה אינדיקטורים עיקריים:

1. מצב בסיסי: האם יש לאדם קורת גג קבועה?
2. צפיפות: מספר הנפשות הממוצע לחדר בבית.
3. איכות: קיומם של ליקויים חמורים בבית שאינם מתוקנים מסיבות כלכליות.
4. פגיעות: המידה בה אדם נמצא בסיכון לאבד את מקום מגוריו מסיבות כלכליות.

שיעור הבגירים הנמצאים בכל אחת מרמות המחסור בממד הדיוור

**סה"כ במחסור
בממד הדיוור 15%**

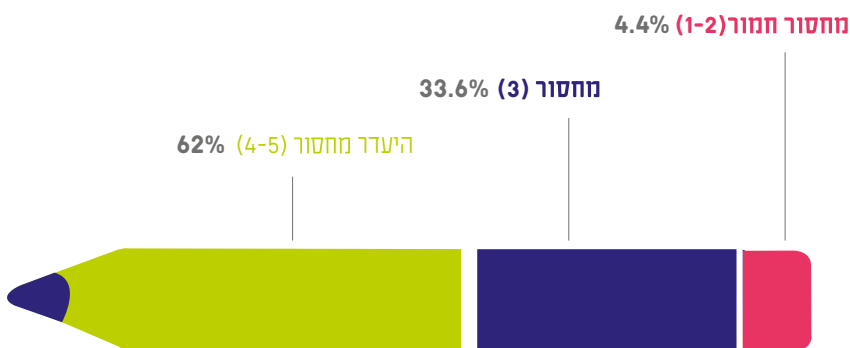
השכלה

ממד ההשכלה נסמך על שני אינדיקטורים:

1. השכלה פורמלית
2. היכולת לרכוש השכלה גבוהה יותר.

על מנת לחשב את ניקוד ההשכלה של כל פרט, ראשית נקבע ניקוד בסיס על פי רמת ההשכלה הפורמלית על פי סקר התיקוף. בשלב השני, אמדנו, על פי דיווח עצמי, את המידה בה גורמים חיצוניים מנעו או מונעים רכישת רמת השכלה גבוהה יותר (כגון מגבלה כלכלית או מגבלה הנובעת מנורמה חברתית).

שיעור הבגירים הנמצאים בכל אחת מרמות המחסור בממד ההשכלה

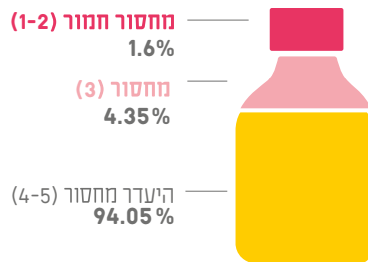
סה"כ במחסור בממד ההשכלה 38%

בריאות

ממד הבריאות נסמך על שני מרכיבים עיקריים:

1. סוג הביטוח שאדם יכול לרכוש.
2. היכולת הכלכלית לשלם עבור כל הטיפולים והשירותים הבריאותיים הנחוצים לו.

שיעור הבגירים הנמצאים בכל אחת מרמות המחסור בממד הבריאות

**סך הכל במחסור
בממד הבריאות 5.95%**

ביטחון תזונתי

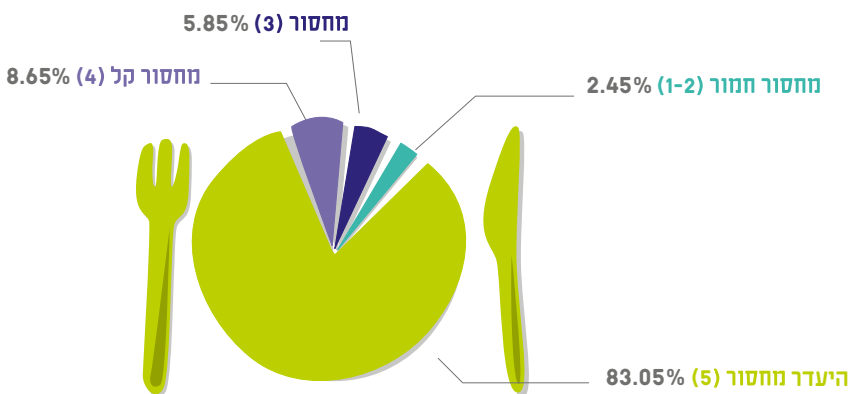
המציינים 4 קטגוריות של ביטחון תזונתי: ביטחון תזונתי (0-2), אי ביטחון תזונתי ללא רעב (3-5), אי ביטחון תזונתי עם רעב מתון (6-8) ואי ביטחון תזונתי עם רעב (9-10).

תרגמנו את הקטגוריות של השאלון למונחים של המדד הרב-ממדי באופן הבא: ביטחון תזונתי=היעדר מחסור, אי ביטחון תזונתי ללא רעב=מחסור קל, אי ביטחון תזונתי עם רעב מתון=מחסור, אי ביטחון תזונתי עם רעב=מחסור חמור.

שיעורי המחסור בממד זה נקבעו על פי שאלון מתוקף היטב שפותח על ידי משרד החקלאות האמריקאי ואומץ על ידי המוסד לביטוח לאומי בישראל. השאלון בוחן את מידת הביטחון התזונתי של המשיבים באמצעות 10 שאלות הבודקות נגישות לכמות ואיכות נאותה של מזון.

השאלון מעניק לכל משיב ניקוד הנע בין 0 (ביטחון תזונתי מלא) ל-10 (אי ביטחון תזונתי ברמה החמורה ביותר). ניקוד זה מתחלק ל-4 טווחים

שיעור הבגירים הנמצאים בכל אחת מרמות המחסור בביטחון תזונתי

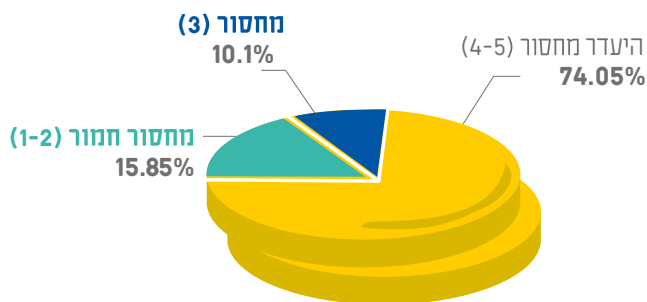
סה"כ במחסור בממד הביטחון התזונתי (לרבות מחסור קל) 16.95%

יוקר המחיה

על מנת לאמוד מחסור בממד זה התייחסנו לשישה אינדיקטורים:

1. הבנסה פנויה למשק בית.
2. היכולת הכלכלית להשתמש במערכות חימום וקירור.
3. פיגורים בתשלומי חשבונות.
4. פיגורים בתשלומי חובות.
5. ניתוק חשמל/מים בגלל אי עמידה בתשלומים.
6. עיקולים ופעולות משפטיות עקב חובות.

שיעור הבגירים הנמצאים בכל אחת מרמות המחסור במדד יוקר המחיה

סה"כ במחסור בממד יוקר המחיה 25.95%

הקשר בין מדד העוני של המוסד לביטוח לאומי למדד העוני הרב-ממדי של לתת

מצביע המדד באופן עקבי על שיעורי עוני גבוהים משמעותית בהשוואה למדד העוני הרשמי של המוסד לביטוח לאומי. נשאלת השאלה: מה מסביר את ההבדלים? מה מאפיין את הקבוצה הגדולה של האנשים שמוגדרים כעניים על ידי המדד הרב-ממדי אך לא על ידי זה של המוסד לביטוח לאומי? לצורך בחינה של סוגיה זו חילקנו את המדגם ל-4 קבוצות:

1. עניים על פי שני המדדים
2. עניים על פי מדד העוני הרב-ממדי בלבד
3. עניים על פי מדד ביטוח לאומי בלבד
4. אלו שאינם עניים על פי אף אחד מהמדדים

שנית, אפינו את ההבדלים בין הקבוצות השונות בדגש על שאלת המפתח: מה מאפיין את הקבוצה המוגדרת ענייה על ידי מדד העוני הרב-ממדי אך לא מוגדרת ענייה על ידי קו העוני הרשמי של המוסד לביטוח לאומי?

שיעור העניים על פי מדד העוני הרב-ממדי של לתת הוא 25.6%,⁴ 9.2% אינם מוגדרים כעניים על פי מדד ביטוח לאומי. כלומר, **קיימת קבוצה משמעותית שאינה מזוהה כענייה על פי מדד הביטוח לאומי (רמת ההכנסה שלה גבוהה מקו העוני), אך היא סובלת מעוני עפ"י המדד הרב-ממדי של לתת.**

בשנת 2016, פרסם המוסד לביטוח לאומי כי בישראל חיים 1,712,900 עניים על פי המדד הרשמי. במקביל, פרסם ארגון לתת כי 2,436,000 עניים חיים בישראל על פי מדד העוני הרב-ממדי. בפרק זה ננסה להסביר את הפער בין המדדים השונים, תוך התמקדות באנשים המוגדרים עניים על פי מדד העוני הרב-ממדי אך אינם נחשבים כחיים בעוני על פי שיטת המדידה של המוסד לביטוח לאומי.

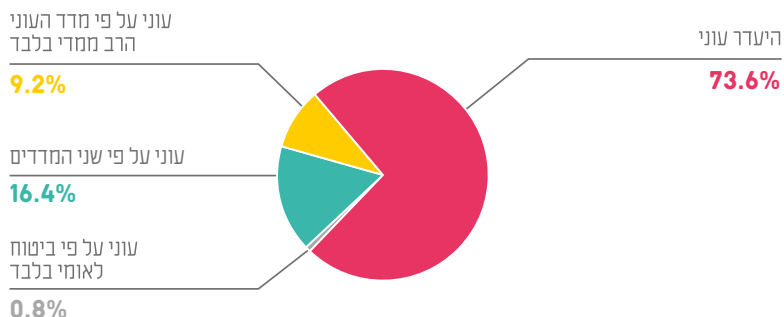
מדד העוני הרב-ממדי מודד עוני על פי מידת המחסור ביחס לצרכים בחמישה תחומים שהוגדרו כחיוניים לקיומו הבסיסי בכבוד של אדם בישראל. קו העוני הרשמי של המוסד לביטוח לאומי, לעומת זאת, מודד עוני על פי הכנסה בלבד וקובע כי מי שהכנסתו נמוכה מ-50% מחציון ההכנסה לנפש תקנית בישראל הוא עני.⁵ מאז פותח מדד העוני הרב-ממדי בשנת 2014 והתחלנו בארגון לתת למדוד את שיעורי העוני בישראל באמצעותו,

שיעור העניים הבגירים (מעל גיל 18) במדגם לפי שיטת המדידה של המוסד לביטוח לאומי עמד על 17.2%. בדומה לשיעור העוני שפורסם בשנה האחרונה בדו"ח העוני של ביטוח לאומי (17% עוני בקרב גברים 18.4% בקרב נשים⁶). 16.4% מהבגירים נמצאו בעוני על פי שני המדדים, כאשר פחות מאחוז (0.8%) עניים רק על פי מדד ביטוח לאומי. כלומר, **מדד העוני הרב-ממדי של לתת כולל כמעט את כל הפרטים המוגדרים כעניים לפי מדד ביטוח לאומי.**

ההבדלים בין מדד לתת ומדד ביטוח לאומי

4. דו"ח ממדי העוני והפערים החברתיים, ביטוח לאומי 2016
 5. דו"ח ממדי העוני והפערים החברתיים, ביטוח לאומי 2016, לוח 6 עמ' 20
 6. כאמור לעיל בהערה 2, זהו שיעור המקורב לשיעור העוני שנמצא במדד - 25.8%

הבדלים בין מדד העוני הרב-ממדי ומדד העוני של המוסד לביטוח לאומי

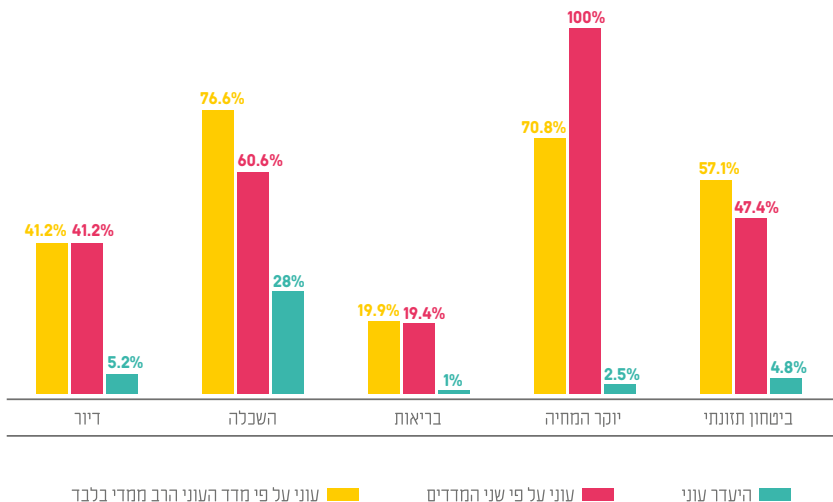

המחסור בקרב עניי שני המדדים, ושתי הקבוצות שונות באופן משמעותי ברמות המחסור מקבוצת האנשים שנמצאו לא עניים על פי שני המדדים. אולם, במדד הביטחון התזונתי ומדד ההשכלה, עניי מדד העוני הרב-ממדי בלבד סובלים משיעור גבוה יותר של מחסור בהשוואה לקבוצה המסווגת עניה על פי שני המדדים (57.1% בביטחון תזונתי בהשוואה ל-47.4%; 76.6% בהשכלה לעומת 60.6%). כלומר, **העניים על פי מדד העוני הרב-ממדי בלבד, הנאמדים בכך-9.2% מהאוכלוסייה, אינם עניים על פי המדד של ביטוח לאומי (רמת ההכנסה שלהם גבוהה מ"יקו העוני" הרשמי), אולם סובלים משיעורי מחסור דומים כמו רוב עניי ביטוח לאומי בדיוור ובבריאות, ומשיעורים גבוהים יותר של מחסור בביטחון תזונתי ובהשכלה.**

מה מאפיין, אם כן, את קבוצת האנשים שנמצאו עניים על פי מדד העוני הרב-ממדי בלבד? האם הם סובלים ממחסור בממדים דומים לאלו שנמצאו עניים לפי מדד ביטוח לאומי? באופן כללי, על מנת להיות מוגדר כעני לפי המדד הרב-ממדי, על האדם להיות במחסור במספר ממדים, ואין זה מספיק להיות במחסור רק על פי ממד אחד. לדוגמה, אם אדם נמצא במחסור בממד ההשכלה בלבד, הדיוור או הבריאות, הוא לא יוכל להיחשב עני לפי המדד הרב-ממדי. על מנת להיחשב עני בהתאם למדד הרב-ממדי, על האדם להימצא במחסור בשלושה ממדים לפחות, במחסור בשני ממדים אם אחד מהם חמור, או במחסור חמור באחד מהממדים הקריטיים (ביטחון תזונתי או יוקר המחיה).

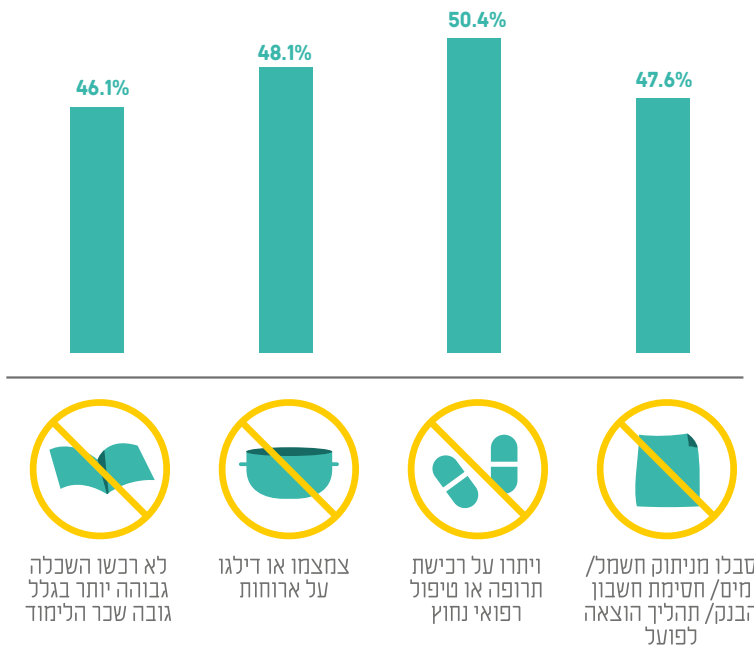
בחינה של שיעורי המחסור בכל אחד מהמדדים מעלה כי למעט ממד יוקר המחיה המושפע מרמת ההכנסה, שיעורי המחסור בקרב עניי מדד העוני הרב-ממדי בלבד, דומים או גבוהים לשיעורי

מחסור במדרים השונים בחלוקה על פי הגדרות העוני

מתוך אלו שהוגדרו עניים על פי מדד העוני הרב-ממדי בלבד ומסווגים כלא עניים על פי מדד ביטוח לאומי, 47.6% סבלו במהלך השנה האחרונה מניתוק של חשמל או מים או מחסימה או עיקול של חשבון הבנק, 48.1% צמצמו או דילגו על ארוחות, כמחצית (50.4%) ויתרו על רכישת תרופה או טיפול רפואי נחוץ מסיבות כלכליות ו-46.1% לא רכשו השכלה גבוהה בגלל גובה שכר הלימוד. כלומר, שיעור ניכר מקבוצה זו היה שרוי במצוקה כלכלית משמעותית בשנה האחרונה.

נתונים אלו מאששים את הטענה, שמדד העוני הרשמי כפי שהוא מחושב על ידי המוסד לביטוח לאומי (הכנסה בלבד), נותן הערכת חסר של שיעורי העוני באוכלוסייה. ביטוי למסקנה זו, ניתן למצוא, בין היתר, בעובדה שהקבוצה שאינה מוגדרת כענייה על ידי קו העוני הרשמי מתאפיינת בשיעורים גבוהים מאוד (כ-57.1%) של מחסור בביטחון תזונתי - סממן ברור לעוני. על מנת להמחיש טענה זו, חישבנו את מידת המחסור בתחומים שונים בשאלות ספציפיות המקושרות עם מצב של עוני.

על כך, כי בנסיבות מסוימות, הכנסה גבוהה מההכנסה המוגדרת כ"קו העוני" אינה מבטיחה חסינות ממצבי מחסור - חלקם אקוטיים כמו מחסור במזון או פגיעה בתנאי מחיה בסיסיים. ממצאים אלו מחזקים את הטענה, כי על אף שבחינה של רמות המחסור מורכבת יותר מבחינה של הכנסה בלבד, היא משקפת באופן מדויק יותר את מצב האוכלוסייה ושיעורי העוני בה.

לסיכום, למרות שיש חפיפה גבוהה בין חישוב העוני לפי "קו העוני" של המוסד לביטוח לאומי לבין מדד העוני הרב-ממדי, הרי שהאחרון כולל שיעור גבוה יותר של עניים. בחינה של מאפייני הקבוצה המוגדרת ענייה על פי המדד הרב-ממדי בלבד, מעלה כי הם סובלים ממצוקים דומים ואף גבוהים יותר מאלו המסווגים כעניים גם על פי מדד הביטוח הלאומי. ממצאים אלה מצביעים

אודות מתודולוגית ממד העוני הרב-ממדי והערות לגבי איסוף וניתוח הנתונים

מבנה הממד

מדד העוני הרב ממדי נשען על שני מרכיבים מרכזיים:

1. מדידת שיעורי המחסור בכל אחד מחמשת הממדים הנבחרים. עבור כל אחד מהממדים, הממד מעניק לכל משיב ניקוד המייצג את מידת המחסור שלו ביחס לאותו ממד. **ניקוד המחסור נע על סקלה של 1-5** בהתאם לסיווג הבא:
1 = מחסור חמור מאד, 2 = מחסור חמור, 3 = מחסור, 4 = מחסור קל, 5 = העדר מחסור.

2. מדידת שיעורי העוני על בסיס אינטגרציה

של נתוני כל הממדים. הממד מעניק לכל משיב ניקוד משולב הקובע האם הוא נמצא במצב של **עוני חמור, עוני או העדר עוני.** אמידת שיעור העוני באוכלוסייה מתבססת על חישוב אחוז המשיבים הנמצאים בכל אחת משלוש הקטגוריות הללו.

אופן הניקוד

רמת המחסור בכל ממד מחושבת על בסיס נוסחה המשקללת את כל האינדיקטורים לכדי ניקוד מחסור הנע על סקלה של 1-5 כמפורט לעיל. הנוסחה נבחנה על בסיס הניקוד שהיא מעניקה לקשת המצבים האפשרית העשויה להתקבל בכל ממד כתוצאה מהשילובים האפשריים השונים בין האינדיקטורים. אמת המידה לתקפות הנוסחה הייתה ההלימה בין הניקוד שהיא מעניקה לכל מצב אפשרי לאופן בו מצב זה היה מוגדר על פי הנורמות המקובלות בחברה הישראלית. את מידת ההלימה לנורמות אלו בדקנו באמצעות מחקר שאלונים אמפירי בקרב חברי סגל במוסדות אקדמיים בישראל בשנת 2015.

בחירת אינדיקטורים

רמת המחסור בכל ממד נקבעת על ידי אינדיקטורים המשלבים שלושה היבטים עיקריים: מצבו הנוכחי של הפרט בהקשר של הממד, יכולתו לשפר את מצבו ומידת הפגיעות שלו. כך למשל, שני פרטים הנמצאים במצב דומה, אך נבדלים ברמת הפגיעות או ביכולתם לשפר את מצבם, ידורגו באופן שונה. האינדיקטורים הספציפיים נבחרו על בסיס התייעצויות עם מומחים וממדים קיימים למדידת מחסור במדינות ה-OECD, שהותאמו לתנאים המיוחדים לחברה הישראלית.

אודות חמשת מהממדים

משמעות הניקוד

ניקוד של מחסור חמור מאוד (1) ניתן למקרים הקיצוניים ביותר של מחסור אבסולוטי שנמצאו במדגם. במחסור אבסולוטי, הכוונה היא להעדר הנגישות לצרכים האנושיים הבסיסיים ביותר הקשורים לממד הרלבנטי. ניקוד של מחסור חמור (2) מתאר מצב בו אדם נמצא במחסור אבסולוטי ביחס לממד הרלבנטי. ניקוד של מחסור (3) מתאר מצב בו למרות שיש לאדם נגישות לצרכים הבסיסיים ביותר הקשורים לממד הרלבנטי, הוא נמצא במחסור משמעותי ביחס לאמות המידה הנורמטיביות לקיום בכבוד המקובלות בחברה הישראלית. ניקוד של מחסור קל (4) מתאר מצב בו אדם נמצא במחסור קל ביחס לאמות המידה הנורמטיביות לקיום בכבוד המקובלות בחברה

הישראלית. ניקוד של העדר מחסור (5) ניתן במצב בו לא נתגלו אינדיקטורים למחסור ביחס לאמות המידה הנורמטיביות לקיום בכבוד המקובלות בחברה הישראלית.

לשם פשטות הצגת הנתונים, איחדנו את מחסור חמור מאד ומחסור חמור, שתי הקטגוריות המבטאות מצב של מחסור אבסולוטי, תחת הכותרת מחסור חמור, ואת מחסור קל והעדר מחסור תחת הכותרת העדר מחסור. בהתאם, התוצאות תוצגנה בסולם של שלוש קטגוריות כלליות יותר:

1. **מחסור חמור:** מצב של מחסור אבסולוטי בממד.
2. **מחסור:** מצב של מחסור יחסי משמעותי בממד.
3. **העדר מחסור:** מצב של העדר מחסור יחסי או אבסולוטי משמעותי בממד.

דיור

ותנאי המחיה שלו נמוכים משמעותית מהנורמות המקובלות לדיור נאות בחברה הישראלית. עבור מחוסרי קורת גג קבועה, המדרד מעניק ניקוד של 1 (מחסור חמור מאוד), 2 (מחסור חמור) או 3 (מחסור) על פי השכיחות בה הם נאלצו לישון ברחוב או בבית מחסה.

עבור בעלי קורת גג קבועה, נוסחת החישוב פועלת באופן הבא: כל משיב מתחיל עם ניקוד בסיס של 5 (העדר מחסור) ובשלב הבא המדרד מוריד נקודות מניקוד הבסיס עבור מקרים קיצוניים של צפיפות, איכות דיור ירודה ופגיעות.

הטבלה הבאה מציגה את הניקוד לכל שילוב של רכיבי המדרד על פי נוסחת החישוב.

ניקוד הדיור לוקח בחשבון ארבעה אינדיקטורים עיקריים:

- 1. מצב בסיסי:** האם יש לאדם קורת גג קבועה?
- 2. צפיפות:** מספר הנפשות הממוצע לחדר בבית.
- 3. איכות:** קיומם של ליקויים חמורים בבית שאינם מתוקנים מסיבות כלכליות.
- 4. פגיעות:** המידה בה אדם נמצא בסיכון לאבד את מקום מגוריו מסיבות כלכליות.

אומדן מידת המחסור בממד הדיור מתבצע באופן שונה עבור בעלי ומחוסרי קורת גג קבועה. הנחת היסוד שלנו היא שכל מי שמחסור קורת גג קבועה נתון במחסור כלשהו בתחום. בעל קורת גג קבועה, מאידך, יחשב כנתון במחסור אך ורק במידה

בעלי דיור קבוע

אין ליקויים בבית		יש ליקויים בבית		
העדר פגיעות	יש פגיעות	העדר פגיעות	יש פגיעות	
העדר מחסור (5)	מחסור קל (4)	מחסור קל (4)	מחסור (3)	צפיפות של עד 2 (כולל) נפשות בחדר
מחסור קל (4)	מחסור (3)	מחסור (3)	מחסור חמור (2)	עד ל-3 נפשות (כולל) בחדר
מחסור (3)	מחסור חמור (2)	מחסור חמור (2)	מחסור חמור מאוד (1)	יותר מ-3 נפשות בחדר

מחוסרי דיור קבוע

לעיתים קרובות	לעיתים	אף פעם	
מחסור חמור מאד (1)	מחסור חמור (2)	מחסור (3)	

ליקויים: דיווח על קיומם של ליקויים חמורים אשר לא חוקגו לאורך זמן מסיבות כלכליות
פגיעות: דיווח המעיד על סיכון גבוה לאבד את מקום המגורים מסיבות כלכליות

השכלה

ממד ההשכלה נסמך על שני אינדיקטורים:

1. רמת השכלה פורמאלית.
2. מידת היכולת לרכוש השכלה גבוהה יותר.

על מנת לחשב את ניקוד ההשכלה של כל פרט, ראשית נקבע ניקוד בסיס על פי רמת השכלה פורמאלית, כמתואר במטריצה להלן. בשלב השני,

אמדנו, על בסיס דיווח עצמי, את המידה בה גורמים חיצוניים מנעו או מונעים רכישת רמת השכלה גבוהה יותר. לכל מי שיש (או שהייתה) לו היכולת לרכוש השכלה גבוהה יותר הוענקו נקודות נוספות. הטבלה הבאה מציגה את הניקוד לכל שילוב של רכיבי הממד על פי נוסחת החישוב.

יכולת לשיפור	העדר יכולת לשיפור	רמת השכלה פורמאלית
מחסור (3)	מחסור חמור (2)	פחות מ-12 שנות לימוד
מחסור (3)	מחסור (3)	תיכונית מלאה (12 שנות לימוד) ללא תעודת בגרות
העדר מחסור (5)	מחסור (3)	תיכונית מלאה (12 שנות לימוד) עם תעודת בגרות
מחסור קל (4)	מחסור (3)	השכלה על-תיכונית לא אקדמית ללא תעודת בגרות
העדר מחסור (5)	מחסור (3)	השכלה על-תיכונית לא אקדמית עם תעודת בגרות
העדר מחסור (5)	מחסור קל (4)	תואר ראשון
העדר מחסור (5)	העדר מחסור (5)	תואר שני ומעלה

יכולת לשיפור: דיווח המעיד על יכולת לרכוש רמת השכלה גבוהה יותר.
העדר יכולת לשיפור: דיווח המעיד על גורמים חיצוניים המונעים (או שמנעו) במידה רבה רכישת השכלה גבוהה יותר.

בריאות

- תרופות או שירותים בריאותיים חיוניים מסיבות כלכליות. עומק המחסור נקבע על ידי השכיחות בה הוא נאלץ לזיתורים אלו, ועל סוג הביטוח הרפואי אותו הוא יכול לרכוש.
- הטבלה הבאה מציגה את הניקוד לכל שילוב של רכיבי הממד על פי נוסחת החישוב.
- ממד הבריאות נסמך על שני מרכיבים עיקריים:
1. סוג הביטוח שאדם יכול לרכוש.
 2. היכולת הכלכלית לשלם עבור כל הטיפולים והשירותים הבריאותיים הנחוצים לו.
- אדם יקבל ניקוד המעיד על מחסור (2 או 3) בממד זה אך ורק בתנאי שהוא נאלץ לוותר על רכישת

יכולת לשיפור

העדר יכולת לשיפור

אין ויתור	ויתור לעיתים	ויתור קבוע	אין ויתור	ויתור לעיתים	ויתור קבוע	סוג ביטוח רפואי
העדר מחסור (5)	מחסור קל (4)	מחסור (3)	מחסור קל (4)	מחסור (3)	מחסור חמור (2)	קופ"ח בסיסי
העדר מחסור (5)	מחסור קל (4)	מחסור (3)	העדר מחסור (5)	מחסור קל (4)	מחסור (3)	קופ"ח משלים
העדר מחסור (5)	מחסור קל (4)	מחסור (3)	העדר מחסור (5)	מחסור קל (4)	מחסור (3)	קופ"ח מקיף (או בעל ביטוח פרטי)

מידת הויתור: נקבעת לפי מידת השכיחות המדווחת על ויתור מטעמים כלכליים על רכישת תרופות או טיפולים נחוצים.

יכולת לשיפור: דיווח המעיד על יכולת לרכוש ביטוח רפואי מקיף יותר.

העדר יכולת לשיפור: דיווח המעיד על אי יכולת לרכוש ביטוח רפואי מקיף יותר.

ביטחון תזונתי

שיעורי המחסור בממד זה נקבעו על פי שאלון שפותח על ידי משרד החקלאות האמריקאי ואומץ על ידי המוסד לביטוח לאומי בישראל. השאלון בוחן את מידת הביטחון התזונתי של המשיבים באמצעות 10 שאלות הבודקות נגישות לכמות ואיכות נאותה של מזון. השאלון מעניק לכל משיב ניקוד הנע בין 0 (ביטחון תזונתי מלא) ל-10 (אי-ביטחון תזונתי ברמה החמורה ביותר).

ניקוד זה מתחלק ל-4 טווחים המציינים 4 קטגוריות של ביטחון תזונתי: ביטחון תזונתי (0-2), אי ביטחון תזונתי ללא רעב (3-5), אי ביטחון תזונתי עם רעב מתון (6-8) ואי ביטחון תזונתי עם רעב (9-10). תרגמנו את הקטגוריות של השאלון למונחים של המדד הרב ממדי באופן הבא: **ביטחון תזונתי=העדר מחסור, אי ביטחון תזונתי עם ללא רעב=מחסור קל, אי ביטחון תזונתי עם רעב מתון=מחסור, אי ביטחון תזונתי עם רעב=מחסור חמור.**

יוקר המחיה

אמידת המחסור בממד זה מתבססת על שישה אינדיקטורים:

1. הכנסה פנויה למשק בית.
2. היכולת הכלכלית להשתמש במערכות חימום וקירור.
3. פיגורים בתשלומי חשבונות.
4. פיגורים בתשלומי חובות.
5. ניתוק חשמל/מים בגלל אי עמידה בתשלומים.
6. עיקולים ופעולות משפטיות עקב חובות.

המשקל הגדול ביותר ניתן לאינדיקטור הראשון - הכנסה פנויה למשק בית - הקובע את הניקוד הבסיס בממד. ניקוד זה מתבסס על הגדרות שונות של מצבי עוני וסיכון לעוני של הביטוח הלאומי ומדינות האיחוד האירופי. ניקוד בסיס המציין מצב של מחסור (או פחות מכך), ניתן אך ורק למשיבים שהעירו כי הכנסת משק הבית שלהם נמוכה מן העוני הרשמי של מדינת ישראל (חצי מחציון ההכנסה נמו לנפש תקנית במשק בית).

חמשת האינדיקטורים הנוספים נועדו ללכוד מצבים של מחסור כלכלי חמור אשר לא דווקא

מקבלים ביטוי בשיטת המדידה הרשמית. במקרים בהם נתגלו אינדיקציות מרובות למחסור, הורד ניקוד על פי המשקל שניתן לאינדיקטורים השונים (בהתאם לסקר התיקוף שהוזכר מעלה). הורדת ניקוד אפשרית רק עד לניקוד מינימלי של 3, וזאת רק במקרים בהם ההכנסה המדווחת אינה עולה על 150% מההכנסה החציונית לנפש תקנית.

קביעת ניקוד בסיס

1. פחות מ-30% מההכנסה החציונית לנפש תקנית.
2. בין 30% ל-40% מההכנסה החציונית לנפש תקנית.
3. בין 40% ל-50% מההכנסה החציונית לנפש תקנית.
4. בין 50% ל-60% מההכנסה החציונית לנפש תקנית.
5. מעל 60% מההכנסה החציונית לנפש תקנית.

אינדיקטורים לצבירת ניקוד שליילי

אינדיקטורים המעידים באופן חזק על מחסור כספי על פי סקר התיקוף = 1 נקודה שלילית:

- הימנעות בתדירות גבוהה מאד מהפעלת מערכת לחימום/קירור הבית מטעמים כלכליים
- פיגור משמעותי בתשלומי חשבונות
- פיגור משמעותי בתשלומי חובות

אינדיקטורים המעידים באופן חזק מאוד על מחסור כספי על פי סקר התיקוף = 3 נקודות שליליות:

- ניתוק השמל"ו/או מים עקב אי יכולת תשלום
- חסימה/ עיקול חשבון בנק בגלל חובות/ תהליך הוצאה לפועל/ תביעות משפטיות בשל חובות/ תהליך פינוי מדירה בשל אי עמידה בתשלומים

צבירת 5 נקודות שליליות או יותר גוררת הורדת הניקוד ב-2 נקודות (עד לניקוד 3). צבירת 4 נקודות גוררת הורדת ניקוד ב-1 נקודה (עד לניקוד 3). כאמור, הורדת ניקוד הינה אפשרית רק לאלו שניקוד הבסיס שלהם הוא 4 או 5 ושההכנסה לנפש תקנית במשק הבית שלהם אינה עולה על 150% מההכנסה החציונית לנפש תקנית במשק. הטבלה הבאה מציגה את אופן הניקוד בתחום על פי נוסחת החישוב.

נקודות שליליות

5 ומעלה	4	פחות מ-4	ניקוד בסיס
מחסור חמור מאד (1)	מחסור חמור מאד (1)	מחסור חמור מאד (1)	1
מחסור חמור (2)	מחסור חמור (2)	מחסור חמור (2)	2
מחסור (3)	מחסור (3)	מחסור (3)	3
מחסור (3)	מחסור (3)	מחסור קל (4)	4
מחסור (3)	מחסור קל (4)	העדר מחסור (5)	5

חישוב שיעור העוני

רציונל לניקוד כולל

2. עומק המחסור, ולא רק קיומו או העדרו, בכל אחד בחמשת הממדים, חיוני לקביעת עומק העוני.
 3. יש לתת משקל גבוה יותר לממדים אשר לוכדים אך ורק מצבי מחסור קיצוניים מאוד.
- בהתאם, כפי שיתואר בהמשך, ניתן משקל יתר לשני ממדים מתוך החמישה: **ביטחון תזונתי ויוקר המחיה**. הסיבה לכך היא, שעל פי מתודולוגיית המדידה בה השתמשנו, מחסור בממדים אלו לוכד רק מצבי מחסור קיצוניים במיוחד.
- נוסחת השקלול מעניקה ניקוד כולל של **עוני** לכל מי שצבר **שלוש עד ארבע נקודות מחסור**, וניקוד כולל של **עוני חמור** לכל מי שצבר לפחות **חמש נקודות מחסור**.

כאמור, המדרד קובע את מידת העוני של כל משיב בהתאם לשלוש קטגוריות: **עוני חמור**, **עוני והעדר עוני**. חישוב מידת העוני של כל יחיד התבצעה על ידי שקלול **מספר הממדים בהם הוא נמצא במחסור ומספר הממדים בהם הוא נמצא במחסור חמור**.

בדומה לאופן הניקוד בכל מדרד שדרש שיפוטים נורמטיביים לא טריוויאליים, כך גם לגבי האופן בו יש לבצע את האינטגרציה של חמשת הממדים לכדי ציון סופי. הקווים המנחים לאורם גיבשנו את נוסחת האינטגרציה הם:

1. כמות הממדים בהם אדם נמצא במחסור או במחסור חמור היא גורם מכריע בקביעת מידת העוני הכללית שלו.

לכל משיב מוענקות "נקודות מחסור" לפיהן נקבעת מידת העוני שלו. נקודות המחסור נקבעות באופן הבא:

נקודות מחסור

ציון בתחום

תחום	העדר מחסור	מחסור	מחסור חמור
דיור	0	1	2
השכלה	0	1	2
בריאות	0	1	2
ביטחון תזונתי	0	2	3
יוקר מחיה	0	2	3

ימצא **בעוני חמור**. משיב המצוי במחסור חמור בביטחון תזונתי או יוקר מחיה יקבל לכל הפחות ניקוד כולל של **עוני**. במידה והוא ימצא במחסור ב-3 תחומים נוספים או במחסור חמור בתחום אחד לפחות, הוא יקבל ניקוד של **עוני חמור**.

כך למשל, כפי שניתן לראות בטבלה, משיב הנמצא במחסור בביטחון תזונתי או יוקר המחיה וכן גם בממד נוסף, יקבל ניקוד כולל של **עוני**. במידה והמשיב נמצא במחסור בביטחון תזונתי או יוקר המחיה וכן גם בשלושת הממדים האחרים הוא

אופן אמידת שיעור העוני לנפשות

איסוף המידע (ראו הרחבה בהמשך) נעשה אך ורק ממשיבים מעל גיל 18. מכאן שחישוב שיעור העוני על בסיס המידע שנאסף הינו אודות **בגירים**. על מנת לחשב את תחולת העוני הכוללת לנפשות, יש להוסיף את שיעורי העוני בקרב ילדים.

באופן אופטימלי, חישוב זה צריך להתבצע באמצעות מדגם המשלב גם ילדים ומתייחס לממדים המתאמים במיוחד לעוני של ילדים. איסוף נתונים בקרב ילדים מתחת לגיל 18 אינו מתבצע במסגרת המדר. לאור עובדה זו, בשנים הקודמות חישבנו על בסיס המדגם הקיים כמה מהבגירים העניים בעלי הילדים מתחת לגיל 18 מחזיקים משק בית עני במובן הרב-ממדי (נמצאים במחסור או מחסור חמור בממדים המשפיעים על משק הבית כולו - יוקר המחייה, ביטחון תזונתי ודיוור). חישבנו את שיעור הילדים החיים במשקי בית אלה מתוך כלל הילדים במדגם, והערכנו עפ"י שיעור זה את שיעור הילדים העניים באוכלוסייה¹.

במדגם השנה, שיעור משקי הבית עם ילדים מתחת לגיל 18 בחברה הערבית היה נמוך בהשוואה לזה שנמצא במדגם של שנה שעברה, ובהשוואה לאוכלוסייה. לאור זאת, ועל סמך העובדה שמדגם 2016 נמצא מייצג יותר מבחינת שיעור הילדים במשק בית, השתמשנו בממצאי המדר הרב-ממדי של 2016 אודות היחס בין שיעור בגירים עניים לשיעור ילדים עניים, בחישוב שיעור הילדים העניים לשנת 2017. כלומר, השתמשנו בממצא של שיעור הבגירים העניים כפי שנמצא ע"י המדר של 2017 (25.8%), הכפלנו ביחס בין בגירים עניים לילדים עניים שנמצא במדגם 2016 (1.37), וכך הגענו לאומדן שיעור הילדים העניים בשנת 2017 (35.4%).

1. ראה דו"ח העוני הרב-ממדי 2016 באתר לתת.

אודות המדגם, איסוף המידע ותיקונים שנעשו

המדגם

המדגם האוכלוסייה הכללית מעל גיל 18 (בגירים) כלל 1001 משיבים. האיסוף התבצע באמצעות שילוב של סקר אינטרנטי עבור האוכלוסייה היהודית וסקר טלפוני עבור האוכלוסייה הערבית.

במדד יוקר המחייה ובהתאם בחישוב שיעור העוני הכולל, לא נכללו משיבים שלא ענו על שאלת ההכנסה הכוללת נמוך למשק בית, או כאלה שדיווחו שהכנסתם הכוללת נמוך למשק בית (כולל קצבאות) נמוכה בצורה בלתי-סבירה (מתחת ל-500 ₪). בנוסף, עקב שיקולי משקול (ראה הערה הבאה), לא נכללו בחישובים 3 משיבים מהחברה היהודית שלא ציינו את רמת הדתיות שלהם. מספר המשיבים בכל תחום מצוין בדו"ח.

הערות לגבי אופן איסוף המידע ושקלולים במדגם 2017

ללא ההפיה שהייתה נוצרת עקב שיעורם במדגם. משקול זה אינו משנה דבר ברמת המשיב עצמו, אלא רק בסיכום וחישוב מספר המשיבים הנמצאים במצב זה או אחר¹.

כאמור, לא נאסף מידע מבני 18 ומטה. אי לכך, כל תוצאות המדד מתייחסות באופן ישיר אך ורק לשיעורי מחסור ועוני בקרב בגירים. הערכת שיעורי העוני בקרב ילדים התבצעה באמצעות חישוב עקיף, כפי שהוסבר מעלה.

בבואנו להשוות את ממצאי המדד הרב-ממדי לממצאים המופיעים בדוחות העוני של הביטוח הלאומי, ובייחוד אלו המתייחסים אל תחולת העוני, יש לקחת בחשבון כי הדו"ח של הביטוח הלאומי מתבסס על מדגם רחב, מפולח ומקיף בהרבה יותר לעומת אמצעי האיסוף שעמדו לרשותנו. על מנת להתגבר באופן חלקי על בעיה זו, הכפלנו השנה את גודל המדגם ביחס לשנים קודמות. יחד עם זאת, עדיין יש לקחת בחשבון כי המגבלה היחסית של המדד הרב-ממדי היא מרווח הטעות גדול יותר.

המדגם הבגירים באוכלוסייה הכללית התבצע באמצעות סקר טלפוני וסקר אינטרנטי. על כן, אנחנו מעריכים כי ייתכן וישנן הפיית דגימה שגרמו לספירת חסר של אנשים שאין להם גישה לאינטרנט, ועל כן ספירת חסר של שיעור העוני.

במדגם האוכלוסייה הכללית לא נכללו תושבי מזרח ירושלים הערבים שאינם מחזיקים בתעודת זהות ישראלית ואזרחי ישראל מהפזורה הבדואית בדרום. להערכתנו, המשמעות היא כי ישנה הערכת חסר של שיעורי המחסור והעוני בקרב החברה הערבית.

בקרב האוכלוסייה היהודית נדגמו שיעור גבוה יותר של חרדים - 130 משיבים המהווים 16.25% באוכלוסייה היהודית (בהשוואה לשיעור של 9% באוכלוסייה היהודית עפ"י הלמ"ס²). בעת חישוב נתוני העוני והמחסור, ביצענו משקול של האוכלוסייה היהודית עפ"י רמת הדתיות, בהתאם לנתוני הלמ"ס². כך, המשיבים החרדים קיבלו משקל נמוך יותר, על מנת להתאים לשיעורם היחסי באוכלוסייה, ולאמוד את שיעורי העוני והמחסור

1. הדעה לתקשורת ערב יום העצמאות ה-69, למ"ס 2017.

2. % חילוניים, 36% מסורתיים, 10% דתיים, 9% חרדים (שם - הערה 2).

3. דגימת יותר של החרדים נעשתה מלכתחילה על מנת לאפשר ניתוח פרטני של שיעורי המחסור והעוני בקרב קבוצת אוכלוסייה זו. בסופו של דבר, החלטנו שלא להציג בנפרד קבוצה זו בשל שיעור נמוך יחסית של חרדים בגיל מבוגר.

הערות לגבי חישובי תחולת העוני במדגם 2017

בניקוד על נתוני הביטוח הלאומי אלא להשתמש בחציון ההכנסה נטו לנפש תקנית על פי המדגם עצמו. מספר בעלי המחסור בתחום יוקר המחיה חושב פעם אחת על בסיס חציון הכנסה נטו לנפש תקנית לפי הביטוח הלאומי (לשנת 2015) ופעם שניה על בסיס חציון הכנסה נטו לנפש תקנית לפי תשובות המשיבים במדגם. הנתונים שהוצגו הם נקודות האמצע בין שני הממצאים האלו שהיו בהפרש של 7.5 נקודות האחוז.

בתחום יוקר המחיה אנו מתבססים על דיווחי המשיבים אודות הכנסתם הכוללת נטו במשק הבית. מבדיקות שערכנו ומהשוואות לנתוני הביטוח הלאומי, עלה כי המשיבים העריכו בחסר את הכנסת משק הבית שלהם. במצב שכזה, שימוש במתודולוגיה לקביעת מידת המחסור בתחום יוקר המחיה, בהתבסס על חציון ההכנסה נטו של ביטוח לאומי, יוביל לספירת יתר של בעלי מחסור. אפשרות נוספת שעמדה בפנינו היא לא להתבסס

הערות לגבי ההשוואה של תחולת העוני עם מדד ההכנסה של ביטוח לאומי

שנמצאו עניים עפ"י מדד ביטוח לאומי בלבד, אלו שנמצאו עניים עפ"י שני המדרים, ואלו שלא נמצאו עניים עפ"י אף מדר. לשם כך, חישבנו שוב את העוני הרב ממדי, אך הפעם חציון ההכנסה בו עשינו שימוש על מנת לחשב את המחסור ביוקר המחיה היה ממוצע של חציון ההכנסה לפי ביטוח לאומי וחציון המדגם. מצאנו כי חישוב זה נתן קירוב טוב לשיעורי העוני שחושבו על ידי מיצוע שיעורי העוני המתקבלים על סמך שימוש בשני החציונים - תוחלת העוני עפ"י ממוצע החציונים היא 25.6%, בהשוואה ל-25.8%.

מכיוון שתחולת העוני הרב ממדי של לתת חושבה כממוצע של שיעורי העוני לפי שני אופני חישוב שונים - פעם אחת לפי חציון ביטוח לאומי ופעם שנייה לפי חציון המדגם, לכל משיב במדגם היו שני סיווגי עוני רב-ממדי. על מנת להשוות את סיווג העוני לפי המדר הרב ממדי של לתת, בהשוואה לסיווג העוני לפי הכנסה בהתאם לאופן בו הוא מחושב בביטוח לאומי, היינו זקוקים להגיע לסיווג יחיד עבור כל משיב. סיווג זה הוא שאיפשר לנו לחלק את המדגם לארבעת הקבוצות - אלו שנמצאו עניים עפ"י המדר הרב-ממדי בלבד, אלו